

Шановні москвичі і гості столиці! Московський метрополітен — транспортне підприємство, пов'язане з підвищеною небезпекою.

Оголошення у вагоні метро

Той, у кого вистачить відваги і терпіння все життя вдивлятись у морок, перший побачить у ньому проблеск світла.

Хан

Розділ 1

— Хто це там? Гей, Артеме! Ану глянь!

Артем знехотя підвівся зі свого місця біля багаття і, перетягуючи зі спини на груди автомат, рушив у темряву. Стоячи на самому краю освітленого простору, він демонстративно, якомога голосніше і значніше, клацнув замком і хрипло крикнув:

— Стій! Пароль!

З темряви, звідки хвилину тому лунали дивний шерех і глухе бурмотіння, почулися поспішні, часті кроки. Хтось відступав углиб тунелю, наляканий хрипким Артемовим голосом і брязкотом зброї. Артем спішно повернувся до багаття і кинув Петру Андрійовичу:

— Та ні, не здалося. Не назвався, втік.

— Ех ти, роззяво! Тобі ж було сказано: не відкликаються — відразу стріляти! Звідки тобі знати, хто це був? Може, це чорні підкрадаються!

— Ні... Я гадаю, це взагалі не людина була. Звуки дуже дивні... Та й кроки у нього не людські. Що ж я, людських кроків не впізнаю? Та й зрештою, якби це чорні були, то хіба вони хоч раз ось так утекли? Ви ж самі знаєте, Петре Андрійовичу, всі останні рази чорні кидалися вперед — і на варту нападали голіруч, і на кулемет йшли на весь зріст. А цей утік одразу... Якийсь боягузливий покруч.

— Гаразд, Артеме! Щось ти надто розумний! Є в тебе інструкція — і дій за інструкцією, а не розмірковуй. Може, це шпигун був. Побачив, що нас тут мало, і — переважними силами... Може, нас зараз тут прикінчать за

милу душу, ножем по горлу, і станцію всю виріжуть, он як з Полежаєвською вийшло, а все тому, що ти вчасно не зрізав гада... Гляди мені! Наступного разу тунелем за ними бігати змушу!

Артем пощулився, уявляючи собі тунель за п'ятисотим метром, у який одного разу доведеться йти. Це було справді страшно. За п'ятисотий метр на північ не зважувався ходити ніхто. Патрулі доїжджали до трьохсотого й, освітивши прикордонний стовп прожектором з дрезини і переконавшись, що жодна погань не переповзла за нього, квапливо поверталися. Розвідники, здорові мужики, колишні морські піхотинці, і ті зупинялися на чотирьохсотвосьмидесятому, ховали запалені сигарети в долонях і завмирили, припавши до приладів нічного бачення. А потім повільно, тихо відходили назад, не зводячи очей з тунелю і в жодному разі не повертаючись до нього спиною.

Патруль, у якому вони стояли, перебував на п'ятисотому метрі, за п'ятдесят метрів від прикордонного стовпа. Проте кордон перевірявся раз у день, і огляд закінчився вже кілька годин тому. Тепер їхній пост був крайнім, а за години, що минули з часу останньої перевірки, потвори, яких патруль міг злякати, напевно, знову почали підповзати. Тягнуло їх на вогник, ближче до людей...

Артем сів на своє місце і запитав:

— А що там з Полежаєвською трапилося?

І хоча він уже знав цю моторошну історію, йому вже розповідали її човники на станції, але йому кортіло послухати ще раз, як нестримно кортить дітям послухати страшні байки про безголових мутантів і упирів, що викрадають немовлят.

— З Полежаєвською? А ти не чув? Дивна історія з ними трапилася. Дивна і страшна. Спочатку у них розвідники почали пропадати. Ішли в тунелі і не поверталися. У них, щоправда, салаги розвідники,

не рівня нашим, але ж у них і станція менша, і народу там не стільки живе... Жило. Так ось, почали, значить, у них пропадати розвідники. Один загін пішов — і нема його. Спочатку гадали, що затримало його щось, у них там ще тунель петляє, достоту як у нас, — Артему зробилося муляко на душі від цих слів, — і ні патрулям, ні тим паче зі станції, нічого не видно, скільки не світи. Нема їх і нема, пів години нема, годину нема, дві нема. Здавалося би, де там прірва — адже лише на кілометр йшли, їм заборонили далі йти, та вони й самі не дурні... Загалом, так і не дочекалися, послали посиленій патруль, ті шукали, шукали, кричали, кричали — все марно. Нема. Пропали розвідники. І бог із ним ще, що ніхто не бачив, що з ними сталося. Погано, що чути нічого не було... Ні звуку. І слідів жодних.

Артем уже почав шкодувати, що попросив Петра Андрійовича розповісти про Полежаєвську. Чи то Петро Андрійович був обізнаніший, чи то сам вигадував, тільки розповідав він такі подробиці, які й не снилися човникам, хоча ті були неабиякими майстрами й охочими розповісти байку. І від подробиць цих мороз ішов поза шкірою, і геть незатишно ставало навіть біля багаття, і будь-які, навіть зовсім невинні шарудіння з тунелю розбурхували уяву.

— Ну, так ось. Стрільби чутно не було, ті і вирішили, що розвідники, напевно, пішли від них — незадоволені, може, чимось були і втекли. Ну, й чорт з ними. Хочуть легкого життя, хочуть з усіляким непотребом вештатися, з анархістами всілякими, нехай собі вештаються. Так простіше було думати. Спокійніше. А через тиждень ще одна група розвідників пропала. Ті взагалі не повинні були за сімсот метрів заходити. І знову та сама історія. Ні звуку, ні сліду. Як у воду канули. Тут на станції занепокоїлися. Це вже не порядок, коли за тиждень два загони зникають. З цим уже треба щось робити. Заходи, значить, вживати. Ну,

вони виставили на трьохсотому метрі кордон. Мішків з піском наносили, кулемет встановили, прожектор — за всіма правилами фортифікації. Послали на Бігову гінця — у них з Біговою і з Вулицею 1905 року конфедерація. Раніше Октябрське Поле теж було з ними, але потім там щось сталося, ніхто не знає точно що, аварія якась: жити там стало неможливо, і звідти всі розбіглися, ну, та це неважливо. Послали вони на Бігову гінця — попередити, що коїться щось недобре, і про допомогу попросити в разі чого. Не встиг перший гінець до Бігової дістатися, дня не минуло — вони ще відповідь обмірковували, — прибігає другий, весь у милі, і розповідає, що їхній посилений кордон весь загинув, жодного пострілу не зробивши. Всіх перерізали. І наче уві сні зарізали — ось що найстрашніше! Але ж вони і не змогли би заснути після пережитого страху, не кажучи вже про накази й інструкції. Тут на Біговій зрозуміли, що якщо нічого не вдіяти, незабаром та сама петрушка і в них почнеться. Спорядили ударний загін із ветеранів — близько сотні людей, кулемети, гранатомети... Часу, звичайно, на це пішло до дідька, дня півтора, гінців вони поки назад відіслали з обіцянкою допомогти. І через півтора дня відправили загін на допомогу. А коли той увійшов на Полежаєвську, там уже жодної живої душі не було. І тіл не було — тільки кров повсюди. Ось так ось. І чорт знає, хто це зробив. Я от не вірю, що люди взагалі на таке здатні.

— А з Біговою що трапилося? — не своїм голосом запитав Артем.

— Нічого з ними не трапилося. Побачили таку справу і підірвали тунель, який до Полежаєвської вів. Там, я чув, метрів сорок засипано, без техніки не розгребеш, та й з технікою, мабуть, не дуже... А де її візьмеш, техніку? Вона вже років п'ятнадцять як зігніла, ота техніка...

Петро Андрійович замовк, дивлячись у вогонь. Артем кашлянув неголосно і промовив:

— Так... Треба, звичайно, було стріляти... Дурня я склеїв.

З півдня, з боку станції, почувся крик:

— Гей там, на п'ятисотому! У вас усе гаразд?

Петро Андрійович склав руки рупором і прокричав у відповідь:

— Підійдіть ближче! Справа є!

З тунелю, від станції, присвічуючи кишеньковими ліхтарями, до них наближалися три постаті, напевно, вартові з трьохсотп'ятидесятого метра. Підійшовши до вогнища, вони загасили ліхтарі і присіли поруч.

— Здоров був, Петре! Це ти тут? А я думаю, кого сьогодні на п'ятисотий поставили? — промовив старший, вибиваючи з пачки папіросу.

— Слухай, Андрюхо! У мене хлопець бачив тут когось. Але вистрілити не встиг... У тунель сховалося. Каже, на людину схоже не було.

— На людину не схоже? А як хоч виглядає? — звернувся Андрій до Артема.

— Та я і не бачив... Я тільки запитав пароль, і воно відразу назад кинулося, на північ. Але кроки не людські були — легкі і дуже часті, так ніби у нього не дві ноги, а чотири...

— Чи три! — підморгнув Андрій, зробивши страшне обличчя.

Артем закашлявся, згадавши історії про триногих людей з Філевської лінії, де частина станцій лежала на поверхні і тунель пролягав зовсім неглибоко, так що захисту від радіації не було майже ніякого. Звідти і розповзалася по всьому метро тринога, двоголова й інша погань.

Андрій затягнувся папіросою і сказав своїм:

— Гаразд, хлопці, якщо ми вже прийшли, то чому би тут не посидіти? Якщо у них тут знову триногі полізуть, допоможемо. Гей, Артеме! Чайник є у вас?

Петро Андрійович підвівся сам, налив у битий, за-копчений чайник води з каністри і повісив його над вогнем. Через кілька хвилин чайник загудів, закипаючи, і від цього звуку, такого домашнього і затишного, Артему стало тепліше і спокійніше. Він оглянув людей, котрі сиділи довкола багаття: всі міцні, загартовані нелегким тутешнім життям, надійні люди. Таким можна було вірити, на них можна було покластися. Їхня станція завжди славилася як одна із найблагополучніших на всій лінії — і все завдяки присутнім тут. Всіх їх пов'язували теплі, майже братерські стосунки.

Артему було вже за двадцять, народився він ще там, нагорі, і був не такий худий і безбарвний, як усі народжені в метро, котрі не зважувалися ніколи з'явитися на поверхні, побоюючись не тільки радіації, а й спопеляючих, згубних для підземного життя сонячних променів. Щоправда, Артем і сам у свідомому віці бував нагорі лише раз, та й то тільки на мить — радіаційний фон там був такий, що надміру цікаві спікалися за пару годин, не встигнувши нагулятися вдосталь і надивитися на дивоглядний світ, розташований на поверхні землі.

Батька свого він не пам'ятав зовсім. Мама була з ним до п'яти його років, на Тимірязевській, вони жили там кілька років. У них все було добре, життя текло рівно і спокійно, поки Тимірязевська не лягла під навалою щурів.

Щури, величезні, сірі, мокрі щури ринули якимось без жодного попередження з одного із темних бічних тунелів. Він йшов углиб непомітним відгалуженням від головного північного тунелю і спускався на великі глибини, щоби загубитися у складному плетиві сотень коридорів, в лабіринтах, сповнених жаху, крижаного холоду і гидотного смороду. Цей тунель ішов у царство щурів, місце, куди не зважився би ступити найвідчайдушніший авантюрист, і навіть заблукалий і не тямковитий у підземних картах і дорогах блукач,

зупинившись перед ним, шкірою відчув би чорну, моторошну небезпеку, що виходила звідти, і сахнувся би від зяючого провалу входу, наче від воріт зачумленого міста.

Більше ніхто не турбував щурів. Ніхто не спускався в їхні володіння. Ніхто не зважувався порушити їхні кордони.

І тоді вони прийшли самі.

Багато народу загинуло в той день, коли живим потоком гігантські щури, такі великі, яких ніколи не бачили ні на станції, ні в тунелях, затопили і виставлені кордони, і станцію, ховаючи під собою захисників і населення, заглушаючи масою своїх тіл передсмертні крики. Пожираючи все на своєму шляху: і мертвих, і живих людей, і своїх убитих побратимів — сліпо, невблаганно, спонукувані незбагненною для людського розуму силою, щури рвалися вперед, все далі і далі.

Вціліли лише кілька людей. Не жінки, не старигани і не діти — ніхто з тих, кого зазвичай рятують у першу чергу, а п'ятеро здорових чоловіків, які зуміли випередити смертоносний потік. І тільки тому обігнавши його, що стояли із дрезиною в караулі у південному тунелі. Зачувши крики зі станції, один із них бігом кинувся перевіряти, що сталося. Станція вже гинула, коли він побачив її в кінці перегону. Одразу на вході він зрозумів за першими щурячими струмочками, які просочилися на перон, що трапилося, і повернув було назад, знаючи, що нічим уже не зможе допомогти тим, хто тримає оборону станції, як раптом його ззаду схопили за руку. Він обернувся, і жінка, зі спотвореним від страху обличчям, тягнувши його наполегливо за рукав, крикнула, намагаючись пересилити багатоголосий хор відчаю:

— Врятуй його, солдате! Пожалій!

Він побачив, що простягає вона йому дитяче ручення, маленьку пухку долоню, і схопив цю долоню,

не думаючи, що рятує чиєсь життя, а тому, що назвали його солдатом і попросили пожаліти. І, тягнучи за собою дитину, а потім і зовсім схопивши її під пахву, рвонув наввипередки з першими шурами, наввипередки зі смертю — вперед, тунелем, туди, де чекала дрезина з товаришами по караулу. Уже здалеку, метрів за п'ятдесят, закричав їм, щоби заводили. Дрезина у них була моторизована, одна на десять найближчих станцій така, і тільки тому змогли вони обігнати шурів. Вартові мчали вперед і на швидкості пролетіли занедбану Дмитрівську, на якій тулилися кілька відлюдків, устигнувши крикнути їм: «Втікайте! Шури!» — розуміючи, що ті вже не встигнуть урятуватися. Під'їжджаючи до кордонів Савеловської, з якою у них, слава богу, була на той час мирна угода, вони вже заздалегідь зменшували темп, щоби за такої швидкості їх не розстріляли на підступах, повважавши нападниками, і щосили кричали вартовим: «Шури! Шури йдуть!» Вони готові були продовжувати бігти через Савеловську і далі, далі по лінії, благаючи пропустити їх уперед, допоки є, куди бігти, поки сіра лава не затопить усе метро.

Проте, на їхнє щастя, знайшлося на Савеловській щось, що врятувало і їх, і станцію, а може, і всю Серпуховсько-Тимірязєвську лінію: вони ще тільки під'їжджали, змилені, кричачи вартовим про смерть, яку їм вдалося випередити, а ті вже метушилися, розчохлаючи на своєму посту якийсь солідний агрегат. Це був вогнемет, складений місцевими мастаками зі знайдених частин, саморобний, але неймовірно потужний. Щойно вигулькнули передові шурячі загони і, щомиті наростаючи, долинув із темряви шерех і скрегіт тисяч шурячих лап, вартові врубали вогнемет і не вимикали, поки не закінчилося пальне. Ревуче помаранчеве полум'я заповнило тунель на десятки метрів і палило, палило шурів, не перестаючи, десять, п'ятнадцять,

двадцять хвилин. Тунель наповнився смородом, мерзенним смородом паленого м'яса та шерсті і диким шурячим вереском... А за спиною вартових із Савеловської, котрі стали героями і прославилися на всю лінію, завмерла вихолоджувана дрезина, готова до нового стрибка, і на ній — п'ятеро чоловіків, які врятувалися зі станції Тимірязєвська, і ще одна душа — врятована ними дитина. Хлопчик. Артем.

Щури відступили. Їхня сліпа воля була зламана одним із останніх винаходів воєнного генія. Людина завжди вмiла вбивати краще, ніж будь-яка інша жива істота.

Щури відхлинули і повернулись у величезне царство, істинні розміри якого не були відомі нікому. Всі ці лабіринти, що лежали на неймовірній глибині, були настільки таємничі і, здавалось би, абсолютно зайві для роботи метрополітену, що не вірилося навіть, незважаючи на запевнення авторитетних людей, ніби все це було споруджено людьми, звичайними метробудівниками.

Один із цих авторитетів навіть був раніше, ще тоді, помічником машиніста електропоїзда. Таких людей майже не залишилося, і цінувалися вони надзвичайно, тому що попервах стали єдиними, хто не губився та не піддавався страху, опинившись поза зручною і безпечною капсулою поїзда в темних тунелях Московського метрополітену, в цьому кишківнику мегаполіса. І від того, що всі на станції ставилися до нього з такою повагою і дітей своїх навчали того ж, Артем, напевно, і запам'ятав його, на все своє життя запам'ятав: виснаженого худого чоловіка, зниділого за багато років роботи під землею, у потертій і вицвілій формі працівника метрополітену, що вже давно втратила свій шик, але все ще вдягана з тієї гордістю, з якою адмірал-відставник одягається в парадний мундир, і яка все ще викликає благоговіння простих смертних.

І Артем, тоді зовсім ще пацан, убачав у недолугій по-статі помічника машиніста невимовні статі і міць...

Ще б пак! Працівники метро були для всіх інших тим же, що провідники-тубільці для наукових експедицій у джунглях. Їм свято вірили, на них цілковито покладалися, від їхніх знань і вмінь залежало виживання інших. Багато з них очолили станції, коли розпалася єдина система управління і метрополітен з комплексного об'єкта цивільної оборони, величезного протиядерного бомбосховища, перетворився на безліч не зв'язаних єдиною владою станцій, занурився в хаос і анархію. Станції стали незалежними і самостійними, своєрідними карликовими державами, зі своїми ідеологіями і режимами, лідерами й арміями. Вони воювали одна з одною, об'єднувались у федерації та конфедерації, сьогодні стаючи метрополіями утворюваних імперій, щоби завтра бути поваленими і колонізованими вчорашніми друзями чи рабами. Вони укладали короткострокові союзи проти спільної загрози, щоб, коли ця загроза мине, з новими силами вчепитися одна одній в горлянки. Вони самовіддано гризлися за все: за життєвий простір, за їжу — посадки білкових дріжджів, плантації грибів, що не потребували денного світла, курники і свиноферми, де блідих підземних свиней і хирявих курчат вигодовували безбарвними підземними грибами, і, звичайно, за воду — тобто за фільтри. Варвари, котрі не вміли полагодити знепридатнілі фільтраційні установки на своїх станціях і вмирили від отруєної радіацією води, із звірчою люттю кидалися на оплоти цивілізованого життя, на станції, де справно діяли генератори і маленькі саморобні гідроелектростанції, де регулярно ремонтувалися і чистилися фільтри, де, вирощені дбайливими жіночими руками, протикали мокрий ґрунт білі капелюшки шампінйонів і сито рохкали в загородах свині.

Їх вів уперед, на нескінченний відчайдушний штурм, інстинкт самозбереження й одвічний революційний принцип — відібрати і поділити. Захисники благополучних станцій, організовані в боездатні з'єднання колишніми професійними військовими, до останньої краплі крові відбивали напади вандалів, переходили в контрнаступ, з боєм здавали і відбивали кожен метр міжстанційних тунелів. Станції призбирували військову міць, щоби відповідати на набіги каральними експедиціями, щоби тіснити своїх цивілізованих сусідів із життєво важливого простору, якщо не вдавалося досягти домовленостей мирним шляхом, і нарешті, щоби давати відсіч тій нечисті, що лізла з усіх дірок і тунелів. Усім тим дивним, потворним і небезпечним створінням, кожне з яких цілком могло би довести Дарвіна до розпачу своєю явною невідповідністю законам еволюційного розвитку. Як різуче не різнилися би від звичних людині тварин усі ці тварюки, які чи то переродилися з нешкідливих представників міської фауни у виплоди пекла під невидимими згубними променями, чи то завжди водились у глибинах, а зараз, потривожені людиною, вони все-таки теж були частиною земного життя. Спотвореною, збоченою, та все ж частиною. І підкорялися вони все тому ж головному імпульсу, який провадить усе органічне на цій планеті.

Вижити.

Артем узяв білий емальований кухоль, в якому плюскався їхній власний, станційний чай. Був це, звичайно, ніякий не чай, а настоянка із сушених грибів з додатками, тому що справжнього чаю залишалося обмаль. Його економили і пили тільки у великі свята, та й ціна на нього була в десятки разів вищою, ніж на грибну настоянку. А все-таки своє вариво у них на станції любили, і пишалися ним, і називали «чай». Чужинці, щоправда, з незвички спочатку відпльовувались, але

потім нічого, звикали. І навіть за межами станції розійшлася про їхній чай слава — і човники рушили до них. Спершу, ризикуючи власними шкурами, поодинці. Однак чай розхапували по всій лінії, навіть Ганза зацікавилася ним, і потягнулися на ВДНГ великі каравани по чарівну настоянку. Потекли гроші. А де гроші — там і зброя, там і дрова, і вітаміни. Там життя. І з тих пір, відколи на ВДНГ почали виробляти згаданий чай, станція міцніла, перебралися сюди хазяйновиті люди з навколишніх станцій і перегонів, прийшло процвітання. Свинями своїми на ВДНГ теж дуже пишалися і розповідали легенди про те, що саме звідси вони і потрапили в метро: коли ще на самому початку якісь сміливці добралися до напівзруйнованого павільйону «Свинарство» на самій Виставці і пригнали на станцію тварин.

— Чуєш, Артеме, а як у Сухого справи? — запитав Андрій, сьорбаючи чай маленькими обережними ковтками і старанно дуючи на нього.

— У дядька Сашка? Усе гаразд у нього. Повернувся недавно з походу по лінії з нашими. З експедицією. Та ви знаєте, напевно.

Андрій був років на п'ятнадцять старший від Артема. Загалом кажучи, він був розвідником і рідко стояв у караулі ближче п'ятисотого метра, та й то командиром кордону. Ось поставили його на трьохсотп'ятдесятий метр, у прикриття, а тягнуло все-таки його вглиб, і він скористався вже першою нагодою, першою помилковою тривоگوю, щоби підібратися ближче до темряви, ближче до тасмниці. Любив він тунель і знав його добре, усі відгалуження — до півторатисячного метра, і куди вони ведуть, напам'ять знав. А на станції, серед фермерів, серед роботяг, комерсантів і адміністратції, почувався незатишно — непотрібним, чи що. Не міг він себе змусити розпушувати земельку для грибів або, ще гірше, напихати цими грибами жирних

свиней, стоячи по коліна у гною на станційних фермах. І торгувати він не міг, зроду терпіти не міг крамарів, а був він завжди солдатом, воїном і всією душею вірив, що це єдино гідна для чоловіка робота, і гордий був тим, що він, Андрій, усе своє життя тільки те й робив, що захищав усіх цих німечних і просмерджених фермерів, і метушливих човників, і ділових до неможливості адміністраторів, і дітей, і жінок. Жінки тягнулися до його погордливої, насмішкуватої сили, до його цілковитої, стовідсоткової впевненості в собі, до його спокою за себе і тих, хто був із ним, тому що він завжди міг захистити того, хто перебував поруч. Жінки обіцяли йому любов, вони обіцяли йому затишок, але він починав почуватися затишно лише після п'ятдесятого метра, коли за поворотом ховалися вогні станції. А жінки туди за ним не йшли. Чому?

І ось, розпаленівши від чаю, знявши свій старий чорний берет і витираючи рукавом мокрі від пари вуса, він почав жадібно розпитувати Артема про новини і плітки, принесені з останньої експедиції на південь Артемовим вітчимом, тим самим чоловіком, котрий дев'ятнадцять років тому вирвав Артема у шурів на Тимірязєвській, але так і не зміг покинути хлопця і виховав його.

— Я, можливо, і чув дещо, але ти все одно розкажи, Артеме. Шкода тобі, чи що? — наполягав Андрій, знаючи, що хлопцеві хочеться розповісти: йому й самому цікаво згадати ще раз і переказати всі історії вітчима, бо ж слухатимуть з відкритими ротами.

— Ну, куди вони ходили, ви, напевно, знаєте... — почав Артем.

— Знаю, що на південь. Вони ж там вельми засекречені, ходаки ваші, — посміхнувся Андрій. — Спеціальні завдання адміністрації, сам розумієш! — підморгнув він одному зі своїх.

— Та нічого секретного в цьому не було, — відмахнувся Артем. — Метою експедиції у них була розвідка обстановки, збір інформації... Достовірної інформації. Тому що чужим човникам, які у нас на станції язика чешуть, вірити не можна, — вони, може, човники, а може, і провокатори, дезінформацію поширюють.

— Човникам узагалі вірити не можна, — буркнув Андрій. — Корисливі вони люди. Звідки ти його знаєш: сьогодні він твій чай продає Ганзі, а завтра тебе самого з усіма тельбухами комусь продасть. Вони, може, теж тут у нас інформацію збирають. Я навіть нашим, правду кажучи, не особливо довіряю.

— Ну, на наших — це ви даремно, Андрію Аркадієвичу. Наші — всі нормальні. Я особисто майже всіх знаю. Люди як люди. Гроші тільки люблять. Жити хочуть краще, ніж інші, прагнуть до чогось, — спробував заступитися за місцевих човників Артем.

— Ось-ось. І я про те ж. Гроші вони люблять. Жити хочуть краще за всіх. А хто їх знає, що вони роблять, коли в тунель виходять? Можеш ти мені з упевненістю сказати, що на першій уже станції їх чийсь агенти не завербують? Можеш чи ні?

— Чиї агенти? Чиїм агентам наші човники потрібні?

— Ось що, Артеме! Молодий ти ще і багато чого не знаєш. Слухав би старших більше, дивись, проживеш довше.

— Повинен же хтось цю роботу виконувати! Не було би човників, і кукали б ми тут без боєприпасів, з берданками, лупили би сіллю в чорних і чайбк свій попивали, — не відступався Артем.

— Гаразд, гаразд, економіст знайшовся... Ти проходь. Розповідай краще, що там Сухий бачив. У сусідів що? На Олексіївській? На Ризькій?

— На Олексіївській? Нічого нового. Вирощують гриби свої. Та що Олексіївська? Так собі, хутір...

Кажуть, — Артем знизив голос через секретність інформації, — приєднуватися до нас хочуть. І Ризька напевно теж не проти. Там у них тиск з півдня зростає. Настрої похмурі: всі шепочуться про якусь загрозу, всі чогось бояться, а чого бояться — ніхто не знає. Чи то з того боку лінії імперія якась виникла, чи то Ганзи побоюються, що захоче розширитися, чи то ще чогось. І всі ці хутори до нас починають тулитися. І Ризька, й Олексіївська.

— А чого конкретно хочуть? Що пропонують? — цікавився Андрій.

— Просьять об'єднатися з ними у федерацію зі спільною оборонною системою, кордони з обох сторін зміцнити, у міжстанційних тунелях постійне освітлення, міліцію організувати, бічні тунелі й коридори завалити, дрезини запустити транспортні, телефонний кабель прокласти, вільне місце — під гриби... Господарство щоби спільне, працювати допомагати один одному, якщо треба буде.

— А раніше де вони були? Де вони були раніше, коли з Ботанічного Саду, з Медведково вся ця погань лізла? Коли чорні нас штурмували, де вони були? — бурчав Андрій.

— Ти, Андрію, не навроч бува! — утрутився Петро Андрійович. — Нема чорних поки що — і добре. Не ми їх перемогли. Щось у них там своє, внутрішнє, ось вони і затихли. Вони, може, з силами поки збираються. Так що нам союз не завадить. Тим паче, об'єднатися з сусідами. І їм на користь, і нам добре.

— І будуть у нас свобода, і рівність, і братерство! — іронізував Андрій, загинаючи пальці.

— Вам не цікаво слухати, так? — ображено запитав Артем.

— Ні, ти продовжуй, Артеме, продовжуй, — сказав Андрій. — Ми з Петром пізніше досперечаємося. Це у нас із ним вічна тема.

— Ну, ось. І, кажуть, головний наш начебто погоджується. Не має принципових заперечень. Деталі тільки треба обговорити. Скоро з'їзд буде. А потім — референдум.

— Еге ж, еге ж. Референдум. Народ скаже «так» — отже, так. Народ скаже «ні» — отже, народ погано подумав. Нехай народ подумає ще раз, — кепкував Андрій.

— Ну, Артеме, а що за Ризькою твориться? — не звертаючи на нього уваги, випитував Петро Андрійович.

— Далі у нас що йде? Проспект Миру. Ну, Проспект Миру — зрозуміло. Це у нас кордони Ганзи. У Ганзи, вітчим каже, з червоними як і раніше: мир. Про війну ніхто і не згадує вже, — розповідав Артем.

«Ганзою» називали співдружність станцій Кільцевої лінії. Ці станції, знаходячись на перетині всіх інших ліній, а отже, і торгових шляхів, об'єднані між собою тунелями, майже з самого початку стали місцями зустрічей комерсантів з усіх кінців метро. Вони багатіли з фантастичною швидкістю і незабаром, розуміючи, що їхнє багатство викликає заздрість надто у багатьох, ухвалили єдино правильне рішення. Вони об'єдналися. Офіційною їхньою назвою була «Співдружність Станцій Кільцевої Лінії», але в народі їх називали Ганзою — хтось колись влучно порівняв їх із союзом торгових міст у середньовічній Німеччині, слівце було дзвінке, так і прилипло. До Ганзи спочатку входила лише частина станцій, об'єднання не відбулося миттєво. Була ділянка Кільцевої лінії від Київської до Проспекту Миру, так звана Північна Дуга, і були з ними Курська, Таганська, Жовтнева. І були тривалі переговори, кожен намагався для себе щось вигадати. Потім уже приєдналися до Ганзи Павелецька і Добринінська, і сформувалася друга Дуга, Південна. Але головна проблема і головна перешкода до возз'єднання Північної і Південної Дуг була в Сокольницькій лінії.

«Річ тут ось у чому, — розповідав Артему його вітчм. — Сокольницька лінія завжди була особлива. Поглянеш на карту, відразу на неї увагу звернеш. По-перше, пряма, як стріла. По-друге, яскраво-червоного кольору на всіх картах. Та й назви станцій там теж: Красносільська, Красні Ворота, Комсомольська, Бібліотека імені Леніна і Ленінські, знову ж таки, Гори. І чи то через такі назви, чи то з якоїсь іншої причини тягнуло на цю лінію всіх ностальгуючих за славним минулим. На ній особливо добре прийнялися ідеї відродження радянської держави. Одна станція офіційно повернулася до ідеалів комунізму і соціалістичного типу правління, потім сусідня, потім люди з іншого боку тунелю заразилися революційним оптимізмом, скинули свою адміністрацію, і пішло-поїхало. Ветерани, котрі вижили, колишні комсомольські діячі і партійні функціонери, неодмінний люмпен-пролетаріат — усі стікалися на революційні станції.

Створили комітет, відповідальний за поширення нової революції і комуністичних ідей по всьому метрополітену, із майже ленінською назвою: Інтерстанціонал. Інтерстанціонал готував загони професійних революціонерів і пропагандистів, засилав їх усе далі й далі у ворожий стан. Переважно обходилося малою кров'ю, оскільки зголоднілі люди на безплідній Сокольницькій лінії жадали відродження справедливості, яка, як на їхній розум, крім зрівнялівки, не могла набути жодної іншої форми. Вся гілка, запалавши з одного кінця, незабаром була охоплена багряним полум'ям революції. Завдяки дивом уцілілому метромосту через Язу сполучення між Сокольниками і Преображенською площею залишалося налагодженим. Спочатку коротку ділянку на поверхні доводилося долати тільки ночами і в дрезинах, що рухалися на повній швидкості. Потім силами смертників на мосту звели стіни і дах. Станціям повертали старі,

радянські назви: Чисті Пруди знову стали Кіровською, Луб'янка — Дзержинською, Охотний Ряд — Проспектом Маркса. Станції з нейтральними назвами завзято перейменовували у будь-що ідеологічно чіткіше: Спортивну — в Комуністичну, Сокольники — у Сталінську, а Преображенську площу, з якої все почалося, — у Прапор Революції. І ось ця лінія, колись Сокольницька, але в масах звана “червоною” — прийнято тоді було у москвичів між собою всі гілки називати за кольором, позначеним на карті метро, — абсолютно офіційно стала Червоною Лінією.

Далі однак не пішло.

На той час, як Червона Лінія вже остаточно оформилася і стала висувати претензії на станції інших гілок, чаша терпіння всіх інших переповнилася. Занадто багато людей пам'ятали, що таке радянська влада. Занадто багато бачили в агітзагонах, що їх розсилав Інтерстанціонал по всьому метро, метастази пухлини, яка загрожувала знищити весь організм. І скільки не обіцяли агітатори та пропагандисти з Інтерстанціоналу електрифікацію всього метрополітену, стверджуючи, що сукупно із радянською владою це дасть комунізм (навіть чи цей ленінський лозунг, так безсовісно експлуатований, був коли-небудь актуальніший), люди за межами лінії не велися на обіцянки: інтерстанційних пустомель відловлювали і відсиляли назад, у Радянську державу.

І тоді червоне керівництво ухвалило, що пора діяти рішучіше: якщо решта станцій метро не займається жодним чином веселим революційним вогнем, їх слід підпалити. Сусідні станції, стурбовані щораз сильнішою комуністичною пропагандою і підривною діяльністю, теж дійшли схожого висновку. Історичний досвід ясно доводив, що нема кращого переносника комуністичної бацили, ніж штик.

І заgrimіло.

Коаліція антикомуністичних станцій, ведена Ганзою, розтята навпіл Червоною Лінією, жадала замкнути кільце, тому прийняла виклик. Червоні, звичайно, не розраховували на організований опір і переоцінили власні сили. Легка перемога, якої вони чекали, не передбачалася навіть у далекому майбутньому.

Війна, виявившись тривалою і кровопролитною, добряче прорідила і без того нечисленне населення метро. Йшла вона замалим не півтора року і полягала зазвичай у позиційних боях, але з неодмінними партизанськими вилазками і диверсіями, із завалами тунелів, із розстрілами полонених, з кількома випадками звірств з одного і з другого боків. Це була справжня війна: з військовими операціями, оточеннями і проривами оточень, зі своїми подвигами, полководцями, героями і зрадниками. Але головною її особливістю було те, що жодна з воюючих сторін так і не змогла зрушити лінію фронту на хоч якусь значну відстань. Іноді, здавалось, одним вдавалося домогтися переваги, зайняти якусь суміжну станцію, але противник напружувався, мобілізував додаткові сили — і чаша терезів схилялася на протилежний бік.

А війна виснажувала ресурси. Війна забирала кращих людей. Війна виморювала.

І ті, котрі залишилися живими, втомилися від неї. Революційне керівництво непомітно змінило початкові завдання на скромніші. Якщо спершу головним завданням революційної війни було поширення соціалістичної влади і комуністичних ідей по всьому метрополітену, то тепер червоні вже хотіли хоча б узяти під контроль те, що вважалось у них за свята святих, — станцію Площа Революції. По-перше, через її назву, по-друге, через те, що вона була ближче, ніж будь-яка інша станція метро, до Красної площі, до Кремля, вежі якого все ще увінчували рубінові зірки, якщо вірити деяким сміливцям, ідеологічно міцним настільки, щоби вибратися

нагору і подивитися, як там Кремль. Ну, і, звичайно, там, на поверхні, поруч із Кремлем, у самому центрі Красної площі, знаходився Мавзолей. Було там тіло Леніна чи вже ні — не знав ніхто. Навіть якщо воно і не було своєчасно поховано, то мало давним-давно розкластися без необхідного догляду. Але за довгі роки радянської влади Мавзолей перестав бути просто гробницею і став чимось самоцінним, таким собі символом спадкоємності влади. Саме з нього приймали паради великі вожді минулого. Саме до нього найбільше прагнули вожді нинішні. І подекували, що саме зі станції Площа Революції, зі службових її приміщень, вели потайники у секретні лабораторії при Мавзолеї, а звідти — до самого гробу.

За червоними залишалася укріплена станція Площа Свердлова, колишній Охотний Ряд, що стала плацдармом, із якого здійснювалися кидки й атаки на Площу Революції.

Не один хрестовий похід благословило революційне керівництво, щоби звільнити цю станцію і гробницю. Але захисники її теж розуміли, яке вона має значення для червоних, і стояли до останнього. Площа Революції перетворилася на неприступну фортецю. Найжорстокіші, найкривавіші бої велися саме на підступах до цієї станції. Найбільше народу полягло там. Були в цих битвах свої олександрі матросови, котрі грудьми йшли на кулемети, і герої, які обв'язувалися гранатами, щоби підірвати їх разом із ворожою вогневою точкою, і використання проти людей заборонених вогнеметів... Усе марно. Станцію відбивали на день, але не встигали закріпитися, і гинули, і відступали наступного дня, коли коаліція переходила в контрнатуп.

Все те саме, але точнісінько навпаки, творилося на Бібліотеці імені Леніна. Там тримали оборону червоні, а коаліційні сили неодноразово намагалися їх звідти

вибити. Станція мала для коаліції величезне стратегічне значення, тому що у разі успішного штурму дозволила би розбити Червону Лінію на дві ділянки, і тому ще, що давала перехід на три інші лінії відразу, і всі три такі, з якими Червона Лінія більше ніде не перетиналася. Тільки там. Тобто була вона таким собі лімфовузлом, який, будучи вражений червоною чумою, відкрив би їй доступ до життєво важливих органів. І, щоби цьому запобігти, Бібліотеку імені Леніна треба було зайняти, зайняти за всяку ціну.

Але наскільки безуспішними були спроби червоних заволодіти Площею Революції, настільки безрезультатними були й зусилля коаліції витиснути їх із Бібліотеки.

А народ тим часом втомлювався все більше і більше. І вже почалося дезертирство, і все частіше траплялися випадки братання, коли і по сей і по той бік фронту солдати кидали зброю... Але, на відміну від Першої світової, червоним це на користь не йшло. Революційний запал потихеньку сходив нанівець — комуністичний ентузіазм згасав. Не краще справи йшли і в коаліції: незадоволені тим, що їм доводиться постійно тремтяти за своє життя, люди знімалися і йшли сім'ями з центральних станцій на околиці. Порожніла і слабшала Ганза. Війна боляче вдарила по торгівлі, човники шукали обхідних стежок, важливі торговельні шляхи порожніли і глухли...

Політикам, яких усе менше підтримували солдати, довелося терміново шукати можливість закінчити війну, поки зброя не обернулася проти них. І тоді, в обстановці найсуворішої таємності і на обов'язковій у таких випадках нейтральній станції, зустрілися лідери ворогуючих сторін: товариш Москвін — з радянської сторони, з боку коаліції — голова Співдружності Станцій Кільцевої Лінії, Логінов, разом із Твалтвандзе, президентом Арбатської Конфедерації, куди входили

всі станції Арбатсько-Покровської лінії на ділянці між Київською і багатостраждальною Площею Революції.

Мирний договір підписали швидко. Сторони обмінювалися станціями. Червона Лінія отримувала під свою цілковиту оруду напівзруйновану Площу Революції, але віддавала Арбатській Конфедерації Бібліотеку імені Леніна. І для тих і для інших цей крок був нелегкий. Конфедерація втрачала одного члена і разом з ним володіння на північному сході. Червона Лінія ставала пунктирною, оскільки прямо посередині її тепер з'являлася станція, їй не підпорядкована, і розтинала її навпіл. Незважаючи на те, що обидві сторони гарантували одна одній право на вільний транзитний проїзд по колишніх територіях, така ситуація не могла не турбувати червоних... Але те, що пропонувала коаліція, було дуже лакове. І Червона Лінія не встояла. Найбільше від мирної угоди виграла, звичайно, Ганза, яка тепер могла безперешкодно замкнути кільце, зламавши останні перепони на шляху до процвітання. Домовилися про дотримання статусу кво, про заборону на ведення агітаційної та підривної діяльності на території колишнього супротивника. Всі залишилися задоволені. І тепер, коли гармати і політики замовкли, настала черга пропагандистів, які повинні були пояснити масам, що саме їхня сторона домоглася видатних дипломатичних успіхів і, по суті, виграла війну.

Минули роки з того пам'ятного дня, коли підписали мирний договір. Статус кво дотримувався обома сторонами: Ганза угледіла в Червоній Лінії вигідного економічного партнера, а та залишила свої агресивні наміри: товариш Москвін, генсек Комуністичної Партії Московського Метрополітену імені В. І. Леніна, діалектично довів можливість побудови комунізму на одній окремо взятій лінії й остаточно ухвалив рішення про початок такого будівництва. Стара ворожнеча була забута».

Цю розповідь Артем запам'ятав добре, як намагався запам'ятовувати все, що йому говорив вітчим.

— Добре, що у них різанина скінчилася... — промовив Петро Андрійович. — Бо ж півтора року за Кільце ступити не можна було: всюди обступ, документи перевіряють по сто разів. У мене там справи були в той час, і, крім як через Ганзу, ніяк було не пройти. Пішов через Ганзу. І прямо на Проспекті Миру мене зупинили. Ледве до стінки не поставили.

— Та ну? А ти ж не розповідав цього, Петре... Як це з тобою сталося? — зацікавився Андрій.

Артем ледь понурився, бачачи, що перехідний прапор оповідача безпардонно вирвали з його рук. Проте історія обіцяла бути цікавою, і він не став встрявати.

— Як-як... Дуже просто. Червоним шпигуном мене повважали. Виходжу я, значить, з тунелю на Проспекті Миру, на нашій лінії. А наш Проспект Миру теж під Ганзою. Анексія, так би мовити. Ну, там ще не дуже строго — там же у них ярмарок, торгова зона. Ви ж знаєте, у Ганзи всюди так: ті станції, які на самому Кільці знаходяться, — це ніби їхній дім; у переходах з кільцевих станцій на радіальні у них кордон — митниці, паспортний контроль...

— Та знаємо ми все це, що ти нам лекції читаєш... Ти розповідай краще, що з тобою сталося там! — перервав його Андрій.

— Паспортний контроль, — повторив Петро Андрійович, суворо зводячи брови. Тепер він повинен був доказати з принципу, — на радіальних станціях у них ярмарки, базари... Туди чужинцям можна. А через кордон — ну, ніяк. Я на Проспекті Миру виліз, було у мене чаю з собою пів кіло... Патрони мені потрібні були до автомата. Думав обміняти. А там у них — воєнний стан. Боєприпасів не міняють. Я одного човника питаю, іншого — всі відмовляються, і бочком-бочком від мене відходять. Один тільки шепнув мені: «Які

тобі патрони, йолопе... Вшивайся звідси, і скоріше, на тебе, напевно, настукали вже. Це тобі буде моя дружня порада». Сказав я йому спасибі і рушив потихеньку назад у тунель. І на самому виході зупиняє мене патруль, а зі станції — свистки, і ще один наряд біжить. Документи, кажуть. Я їм паспорт свій, з нашим станційним штампом. Розглядають вони його так уважно і запитують: «А пропуск ваш де?» Я їм здивовано: «Який такий пропуск?» З'ясовується, що тепер, щоби на станцію потрапити, пропуск треба обов'язково отримати: при виході з тунелю столик стоїть, і там у них канцелярія. Перевіряють особу і видають за потреби пропуск. Розвели, щури, бюрократію...

Як я проминув цей стіл, не знаю... Чому мене не зупинили ці йолопи? А я бери тепер і патрулю пояснюй. Стоїть такий стрижений жлоб у камуфляжі і каже: прослизнув! Прокрався! Проповз! Просочився! Гортає мій паспорт далі, бачить у мене там штампик Сокольників. Жив я там раніше, на Сокольниках... Бачить він цей штамп, і у нього прямо очі кров'ю наливаються. Просто як у бика на червону шмату. Зриває він з плеча автомат і реве: руки за голову, падло! Відразу видно вишкіл. Хапає мене за комір і так, волоком, через усю станцію — на пропускний пункт у переході, до старшого. І примовляє: почекай, мовляв, зараз мені тільки дозвіл отримати від начальства — і до стінки тебе, видача. Мені аж зле стало. Виправдатися намагаюся, кажу: «Який я шпигун? Комерсант я! Чай ось привіз, з ВДНГ». А він мені відповідає, що, мовляв, він мені цього чаю повну пашеку напхає і цівкою утрамбує ще, щоби більше влізло. Бачу, що непереконливо у мене виходить і що якщо зараз начальство його дасть добро, відведуть мене на двохсотий метр, поставлять лицем до труб і нароблять у мені зайвих дірок за законами воєнного часу. Ото халепа, думаю... Підходимо до пропускного пункту, і жлоб мій іде радитися, куди йому

краще стріляти. Дивлюся я на його начальника — прямо камінь з душі: Пашка Федотов, однокласник мій, ми з ним іще після школи довго дружили, а потім ось загубили один одного...

— Твою маму! Налякав як! А я вже було думав, що все, вбили тебе, — ехидно вставив Андрій, і всі люди, котрі збилися біля багаття на двохсотп'ятдесятому метрі, дружно зареготали.

Навіть сам Петро Андрійович, спочатку сердито глянувши на Андрія, а потім не витримавши, засміявся. Сміх розкотився тунелем, народжуючи десь у його глибинах спотворене відлуння, не схоже ні на що моторошне ухкання... І, прислухаючись до нього, усі поволі затихли.

Нараз із глибини тунелю, з півночі, досить чітко долинули ті самі підозрілі звуки: шерех і легке дріб'отіння.

Андрій, звичайно, був першим, хто все це розчув. Умить замовкнувши і давши іншим знак мовчати теж, він підняв із землі автомат і зірвався з місця. Повільно відвівши замок і дославши патрон, він безшумно, притискаючись до стіни, рушив від багаття у глиб тунелю. Артем теж піднявся: цікаво подивитися було, кого він упустив минулого разу, але Андрій обернувся і шикнув на нього сердито. Артем слухняно опустився на місце.

Приклавши приклад до плеча, Андрій зупинився на тому місці, де тьма починала згущуватися, а світло від багаття геть уже блякло, ліг плазом і крикнув:

— Дайте світло!

Один із його людей, котрий тримав наготові потужний акумуляторний ліхтар, зібраний місцевими умільцями зі старої автомобільної фари, ввімкнув його, і промінь світла, яскравий до білизни, розтяв темряву. Вихоплений з мороку, з'явився на секунду в їхньому полі зору неясний силует: щось зовсім невелике,

нестрашне начебто, і воно стрімголов метнулося назад, на північ. Артем, не витримавши, закричав щосили:

— Та стріляй же! Бо ж утече!

Але Андрій чомусь не стріляв. Петро Андрійович піднявся теж, тримаючи автомат наготові, і крикнув:

— Андрюхо! Ти живий там?

Люди біля вогнища занепокоєно зашепотіли, почулося брязкання замків. Андрій нарешті з'явився у світлі ліхтаря, обтрушуючи куртку і сміючись.

— Та живий я, живий! — вичавив він крізь сміх.

— Що тут смішного? — насторожено запитав Петро Андрійович.

— Три ноги! І дві голови. Мутанти! Чорні лізуть! Всіх виріжуть! Стріляй, бо інакше втече! Шуму скільки нарobili. Це треба ж, га! — продовжував сміятися Андрій.

— Що ж ти не стріляв? Із хлопця мого який спит — він молодий, не зметикував. А ти як проґавив? Ти ж не хлопчик. Знаєш, що з Полежаєвською сталося? — запитав сердито Петро Андрійович, коли Андрій повернувся до багаття.

— Та чув я про вашу Полежаєвську вже разів десять! — відмахнувся Андрій. — Собака це була! Щеня навіть, а не собака... Воно тут у вас уже вдруге до вогню підкрадається, до тепла і світла. А ви його заледве не прибили і тепер ще мене питаєте: чому це я з ним церемонюся? Живолупи!

— Звідки ж мені знати, що це собака? — образився Артем. — Вона тут такі звуки видавала... І зрештою, тут, кажуть, тиждень тому шура завбільшки як свиня бачили, — його пересмикнуло, — пів обойми ці в нього випустили, а йому хоч би що.

— Ти і вір усім казкам! Ось постривай, зараз я тобі твого шура принесу! — сказав Андрій, перекинув

автомат через плече, відійшов від багаття і розчинився в темряві.

Через хвилину з темряви почувся його тонкий свист. А потім і голос пролунав, ласкавий, закличний:

— Ну, йди сюди... Іди сюди, маленький, не бійся!

Він умовляв когось доволі довго, хвилин десять, підкликуючи і свистячи, і ось нарешті його постать знову замаячила в напівтемряві. Він повернувся до багаття, присів і, переможно всміхаючись, розхристав куртку. Звідти вивалилося на землю щеня, тремтяче, жалюгідне, мокре, неймовірно брудне, зі зваляною шерстю незрозумілого кольору, з чорними очима, сповненими жаху, і притиснутими маленькими вухами. Опинившись на землі, воно негайно спробувало втекти, але було схоплене за загривок твердою Андрієвою рукою і посаджене на місце. Глядячи його по голові, Андрій зняв куртку і накрив песика.

— Нехай цуцик погріється. Щось він геть замерз... — пояснив Андрій.

— Та облиш ти, Андрюхо, він же блохастий напевно! — намагався умовити його Петро Андрійович. — А може, і глисти у нього. І взагалі, підчепиш заразу якусь, занесеш на станцію...

— Та годі тобі, Андрійовичу! Кінчай нудити. Ось, поглянь на нього! — і, відвернувши полу куртки, Андрій продемонстрував співрозмовнику симпатичну мордочку цуценяти, яке все ще тремтіло, чи то від страху, чи то від холоду. — В очі йому дивись, Андрійовичу! Ці очі не можуть брехати!

Петро Андрійович скептично подивився на цуценя. Очі того були хоч і наляканими, але, безсумнівно, чесними. І Петро Андрійович відтанув.

— Гаразд... Натураліст юний... Почекай, я йому щось пожувати пошукаю, — пробурчав він і запах руку в рюкзак.

— Шукай-шукай. Може, з нього щось корисне виросте. Німецька вівчарка, наприклад, — заявив Андрій і присунув куртку з цуцням ближче до вогню.

— А звідки тут цуценяті взятися? У нас із того боку людей нема. Чорні тільки. А чорні хіба собак тримають? — підозріло дивлячись на цуценя, що задрімало у теплі, запитав один із Андрієвих людей, заморений худий чоловік зі скуйовдженим чорним волоссям, який до тих пір мовчазно слухав інших.

— Ти, Кириле, правий, звичайно, — серйозно відповів Андрій. — Чорні тварин узагалі не тримають, наскільки я знаю.

— А як же вони живуть? Їдять вони там що? — глухо запитав другий, котрий прийшов із ними, з легким електричним потріскуванням шкрябаючи нігтями неголену щелепу.

Це був високий, з вигляду битий жак, плечистий і кремезний дядько, голомозий, з густими бровами, одягнений у довгий і добре пошитий шкіряний плащ, що вже було дивиною в нинішній час.

— Їдять що? Кажуть, погань усяку їдять. Падло їдять. Шурів їдять. Людей їдять. Невिбагливі вони, знаєш... — кривлячись від огиди, відповів Андрій.

— Канібали? — запитав голомозий без тіні подиву в голосі, і відчувалося, що йому доводилося стикатися з людоджерством.

— Канібали... Нелюди вони. Почвари. Чорт їх знає, що вони взагалі таке. Добре, що хоч зброї у них нема, так що відбиваємось. Поки що. Петре! Пригадуєш, пів року тому вдалося одного живим у полон узяти?

— Так, — відгукнувся Петро Андрійович. — Два тижні просидів у нас в карцері, води нашої не пив, до їжі не торкався, так і здох.

— Не допитували? — запитав голомозий.

— Він ні слова по-нашому не розумів. З ним російською говорять, а він мовчить. Узагалі, весь цей час

мовчав. Наче в рот води набрав. Його і били — він мовчав. І їсти давали — мовчав. Гарчав тільки іноді. І вив ще перед смертю так, що вся станція прокинулася.

— Але ж собака звідки тут узався? — нагадав скуйовджений Кирило.

— А дідько його знає, звідки вона тут... Може, від них утекла. Може, вони і її з'їсти хотіли. Тут усього лише кілометрів зо два. Могла ж собака прибігти від них? А може, чиясь. Йшов хтось з півночі, йшов — на чорних наткнувся. А песик устиг вчасно втекти. Та неважливо, звідки він тут. Ти сам на нього поглянь — схожий він на чудовисько? На мутанта? Так собі, цуцик та й цуцик, нічого особливого. І до людей тягнеться — привчений, значить. Чого б йому тут біля багаття третю годину ошиватися?

Кирило замовк, обдумуючи аргументи. Петро Андрійович долив чайник з каністри і запитав:

— Чай ще буде хтось? Давайте по останній, нам змінюватися вже скоро.

— Чай — це до діла! Давай, — сказав Андрій.

Почулися інші голоси, які схвалили пропозицію.

Чайник закипів. Петро Андрійович налив охочим ще по одній і попросив:

— Ви це... Не треба про чорних. Минулого разу ось так сиділи, говорили про них, і вони приповзли. І хлопці мені розповідали: у них так само виходило. Це, звичайно, може, і збіги, я не забобонний, а якщо — ні? А раптом вони відчують? Уже майже зміна наша скінчилася, навіщо нам ця погань під самий кінець?

— Це ж треба... Не варто, напевно, — підтримав його Артем.

— Гаразд, хлопче, не дрейф! Прорвемося! — спробував підбадьорити Артема Андрій, але вийшло не надто переконливо.

Від самої лише згадки про чорних у циганський піт кинуло навіть Андрія, хоча він і намагався цього

не показувати. Людей він не боявся ніяких: ні бандитів, ні анархістів-головорізів, ні бійців Червоної Армії. А ось нежить усяка відвертала його, і не то щоби він її боявся, але думати про неї спокійно, як думав він про будь-яку небезпеку, пов'язану з людьми, не міг.

Всі замовкли. Тиша обволокла людей, котрі скупчилися біля багаття. Важка, гнітюча тиша, тільки ледь чутно було, як потріскують дошки в багатті, та здалеку, з півночі, з тунелю долітало іноді глухе нутряне бурчання, так ніби московський метрополітен був гігантським кишківником невідомого чудовиська. І від цих звуків робилося зовсім моторошно.